

## Imede saar Barataria. Sancho Panza ja valitsemise kunst

Michael Stolleis, Maini-äärse Frankfurdi Goethe Ülikooli emeriitprofessor

Kes soovib puhkust veeta Buenos Airese lähistel, Mar del Platast põhja pool, võib reisida moodi läinud rannalinnakesse ja Villa Geselli kuurorti, sõita mööda Silvio Geselli puisteed, pühenduda merekalapüügile või külastada kunstnike ateljeesid. Seal, kus praegu kohtab hooajal tuhandete kaupa turiste, laius veel kolmekümnendatel aastatel kõrbelaadne maastik, leidus luiteid ja tuli ette liivatorme. Selle 1600 meetri laiuse ja kümne kilomeetri pikkuse rannariba ostis ära lapsevankrivabriku kaasomanik Carlos Gesell. Visade püüdluste tulemusena, mis kolmekümnendatel aastatel katsetega liiva taimestada korduvalt nurjusid ja töid Carlos Gesellile hüüdnime Luidete Hull, õnnestus lõpuks rand-luidekaeraga luiteid kindlustada ja teistele taimedele pinnast ette valmistada. Inimesed asusid sellesse kasinasse kolooniasse elama ja kuuletusid Geselli kehtestatud suitsetamis- ja õnnemängukeelule, samuti alkoholikeelule, millest tehti erand vaid pidupäevadel. Vanaeuroopalikult väljendudes olid need politseiseadused autonoomse kogukonna seesmiseks kindlustamiseks, ehk ka selleks, et pakkuda alternatiivi suurema suvituskoha Mar del Plata edenevale mängutegevusele. Kui Carlos Gesell 1977. aastal suri, oli tema asulast ammugi saanud tavaline turismilinn ning selle rajaja, kõleda maariba omamoodi isepäine ja missioonitundega haldur, oli oma esialgsest missioonist loobunud. Reaalne kapitalism oli utoopilisele algatusele kannule jõudnud ja selle alla neelanud.

Carlos Gesell oli (Johann) Silvio Geselli (1862–1930), autodidaktilise finantsteoreetiku ja sotsiaalsfääri reformija, (neo-)füsiokraadi ja anarhisti poeg. Ta ise eelistas terminit “akraat”. Ta võitles rahandussüsteemi majanduslikest tsüklitest ning kullastandardist (“vaba raha”) lahushoidmise eest, intressi kaotamise ning maa sotsialiseerimise eest (“vaba maa”). “Vaba raha” kujutas ta ette rahvusvahelise vääringuna, mis on tagatud ringluses oleva rahaga. Ta oli omakasupüüu ja konkurentsi, solidaarse abi, vabade lepingute ja vabaarmastuse poolt ning võttis oma kirjutistes sõna riigi, koolikohustuse, kohustusliku vaktsineerimise, sõja ja kapitalismi vastu. Tema peateos – lisaks arvukatele brošüüridele –, oli “Loomulik majanduskord vaba maa ja vaba raha abil” (*Die natürliche Wirtschaftsordnung durch Freiland und Freigeld*, 1916). Sellest ilmus üheksa trükki. Gesell seostas sotsiaaldarvinistlikud ja anarhistlikud jooned ning Marxi kritiseerimise sotsiaalutoopiatega, milles välja pakutud lahendusi eksperimentaalselt järele prooviti. 1887–1892, 1907–1911 ja 1924–1927 elas ta Argentinas. Seal ostis ta suuremat sorti maatüki ja saare La Plata lahes. Hiljem elas ta peamiselt Berliini lähistel Oranienburgis puuviljakasvatuseühistus Eeden, mille asutajate hulka oli kuulunud ka “vabameelne sotsialist” Franz Oppenheimer. 1922 avaldas Gesell pseudonüümi Juan Acratillo all brošüüri “Jahmunud sotsiaaldemokraat” (*Der verblüffte Sozialdemokrat*), mis ristiti hilisemates trükkides ümber “Jahmunud sotsialistiks” või “marksistiks”, ent omandas ka nimetuse “Imede saar” (*Die Wunderinsel*). Tegemist on finants- ja ühiskondliku süsteemi sotsiaalutoopiaga. Tekst ilmus ühel ajal Fernando Pessoa fiktiivse vestega *Banquero anarquista*, milles kahtlaste vahenditega rikastunud “teaduslik anarhist” selgitab, kuidas ta kodanlikule ühiskonnale fundamentaalsest “fiktsioonist nimega raha” võitu sai ja radikaalse individualistina iseennast vabastas. See ei ole mitte ainult

Max Stirneri teose “Üksikisik ja tema omand” (*Der Einzige und sein Eigentum*, 1845) järeltulija, vaid ka sobiv paralleelkuju Silvio Gesellile, kes tegi oma “vaba rahaga” ettevalmistusi anarhistlikuks vabanemiseks riigist ja kapitalismist.

Gesell alustab oma “Imede saart” utoopiate puhul tavapärase autorsuse peitemängu ja Barataria paiknemise määratlusega. Silma pilgutades ütleb ta, et see asub “samal laiuskraadil” Utopia saarega ja jääb sellest täpselt 360 kraadi ida-lääne suunda. Barato tähendavat “odav” ja seal saavat väheste töö eest palju kaupa. Saare olevat 1612. aastal koloniseerinud 500 Hispaania perekonda, seejärel aga olevat see välismaailmast ära lõigatud ja unustusse vajunud. Pealinn kandvat nime Villapanza. Baratarialased olevat esimesel aastakümnel majandanud kommunistlikult, siis aga läinud üle eramajanduslikule süsteemile, kus maksevahendina toimisid esmalt keldrites olevad kartulivarud, hiljem aga (kuna kartulid kippusid mädanema) hernerasuurused rahapuu (*Pinus moneta*) pähklid. Valeprohvet Carlos Marquezi (Karl Marxi) poolt kiusatusse viiduna olevat baratarialased seejärel sellegi variandi kõrvale heitnud ja läinud üle uuele õõnesmõõtudega valuutatagatisele, lisaväärtuse õpetusele. Hirm inflatsiooni ees sünnitab aga deflatsiooni, spekulandid hakkavad laiutama, pangad ja intressid tulevad tagasi, võidule pääseb kapitalism, mis värbab oma teenistusse ka kommunismi. Lõpuks avastavad saare inglased, kes märgivad tunnustavalt, et Baratarial on kõik samamoodi nagu kodus Inglismaal: rikkus ja vaesus käivad käsikäes, samuti klassivõitlus ning repressioonid, ainult kullastandard tuleb veel sisse viia. Lõpuks aga paneb Diego Martinez end jälle maksma, “Karl Marx” annab järele, intressiprobleem on lahendatud, jõukus pöördub tagasi. Barataria on imede saar, kus ei ole ei tagatisega raha, intresse ega maaga spekuleerimist.

Ilmselt sai Barataria saar oma nime hoopis teise eeskuju järgi, mis oli hispaania keelt valdavale autorile kahtlemata tuttav, nimelt selle saare järgi, mille asevalitsejana tegutseb Miguel de Cervantes Saavedra (1547–1616) “Don Quijote” teises osas Sancho Panza. Tõsiasi, et Gesell Cervantest mainimata selle kuulsa nimega mängib, on selgesti näha ka pealinna nimest Villapanza. Peagi saab selgeks, et selles Panza-linnas ollakse huvitatud tarkade ettekirjutuste väljaandmisest maa ja rahva heaolu nimel, samamoodi kui tegi Sancho Panza, kui oli tänu läbikäimisele don Quijotega ning tema reeglite ja seaduste kogu stiilis õpetlikele kirjadele oma regendiametiks ette valmistatud.

Nii on meie ees kolm sotsiaalutoopilist “saart”, mille ühised jooned olgu siinkohal lühidalt ära nimetatud, enne kui pühendumme lähemalt Sancho Panzale. Isa ja poeg Gesellid on kumbki omal viisil vallatud ideedest, mida nad tahavad ellu viia. Üks neist ostis endale muu hulgas saare, elas maareformimeelses taimetoitlaste kommuunis Eeden, sai Müncheni nõukogude vabariigis seitsmeks päevaks rahandusministriks (“rahvaesindajaks”), viibis sealjuures lühikest aega vahi all, ent mõisteti pärast kaitsja veenvat lõppesinemist õigeks. Varsti pärast tema surma tehti maailma majanduskriisi ajal tema propageeritud “vaba rahaga” mõned toimingud, mis aga kehtivate finantsõiguslike aktidega ära keelati. Seepeale loobusid sedalaadi üritustest paljud teisedki kogukonnad. Ka aastal 1995 Argentinas kapitalipuuduse ajal tekkinud paralleelvaluuta *crédito* kadus 2002/2003 taas käibelt, niipea kui peeso oli riigivaluutana jälle kasutusele võetud. Silvio Geselli tänini – “roheliste” või ATTAC-i aktivistide seas – virulentsed ideed oma

antikapitalistliku ja antiriikliku rõhuasetusega kuuluvad ilmselt nende pooleldi anarhistlike, pooleldi dirižistlike utoopiate hulka, mida üha uuesti visandatakse, katsetatakse ja majandusteadlastest autoriteetide poolt toetatakse, ilma et neil oleks kunagi reaalselt väljavaadet. Sedasama võib öelda puuviljakasvatuskommuuni kohta, milles Gesell mõnda aega elas. Põhiidee – võtta regionaalse solidaarsuse baasil tarvitusele täiendav valuuta, mis loob teatava sõltumatuse pangakrediitidest – on ikka ja jälle lootusi õigustanud, näiteks booni-liitude asutamisega, surrogaatsularaha, lokaalraha või ringluses oleva rahaga tagatud rööpraha näol.

Umbes samasugune saatus sai osaks ka poja Carlos Geselli katsele rajada omamoodi rannakommuun, taltsutada intensiivse kultuuritööga loodust ja tegutseda territooriumil seadusandjana eriti “kaitsvalt”. Fakt, et seda kaitset oli võimalik tekitada ainult repressioonidega suitsetajate, alkoholi- ja mängusõprade suhtes, tõendab kõikide utoopiate igivana probleemi seoses vajadusega tulla toime “hälbiva käitumisega”, olgu siis leebe kasvatuse või sunni abil. Ka Carlos Geselli edumudeli neelas alla seesama edu. Samasugune lugu juhtus Sancho Panza kui prototüübiga. Ta valitses kõigest lühikese, nädalapikkuse ajavahemiku jooksul, seda küll igati edukalt, ent tal tuli valitsemisest taas loobuda ja pöörduda tagasi oma isanda teenistusse. Nii põimuvad kirjanduslikud utoopiad koos oma paroodiatega, reaalsete katsetega luua utoopiaid maa peal. Nad kõik on head inimesed, Silvio ja Carlos Gesell samamoodi kui fiktiivne Sancho Panzagi. Nad tahavad teha head, pingutavad, ja lõpuks on kõik ikka ilmaasjata. Utoopiate nurjumine on küll ainult väga ühekülgsest võttes nurjumine, sest nagu näha, võetakse Silvio Geselli tema teooriate mõnes punktis täiesti tõsiselt, Carlos Gesell rajas tühja koha peale tõepoolest eduka suvituskoha ning Cervantes demonstreerib meile Sancho Panza näitel, kuidas on võimalik olla tark ja äraostmatu kohtumõistja ning vimma kandmata jälle eraellu tagasi tõmbuda.

## II

Sancho Panza kohtumõistja- ja seadusandjategevust Barataria saarel on Hispaania õigusajaloolased ammust ajast tähele pannud ning analüüsinud. Alles viimasel ajal on saanud aga täiesti nähtavaks varauusaegse *hea politsei* (sks *Gute Policey*) õigusloome üleeuroopalised dimensioonid. Oma koht on neis ka Portugali ja Hispaania üheaegsetel püüdlustel *buen gobierno* või *policía* nimel. Johannes-Michael Scholz näitas, kuidas Hispaanias põrkus varamodernne riigi teke ja valitsuse tsentraliseerimine kohalike autoriteetidega ning milliseid teemasid *policía* registreeris: luksuse vastu võitlemine, näiteks riietumisreeglite või impordikeeluga, siis veel logelemise, kerjamise ja vagabundielu vastu võitlemine koos mustlaste diskrimineerimisega, heade kommete edendamine ning korrastatud pereelu säilitamine, mängukirele piiri panemine, seisusliku korra alalhoidmine, hoolitsemine puhtuse, puhta vee, korralike tänavate, arsti- ja ämmaemandaasjanduse eest ning palju muud. Sealjuures viitas ta ka täideviimise puudujääkidele või teatud ülesannete delegeerimisele kirikule. Võrreldes kõikide teiste Euroopa ametivõimude pingutustega ei kaldunud Hispaania peajoonest kõrvale, ent ilmutas siiski iseloomulikke erinevusi. Peajoon tähendab seda, et kõikide Euroopa riikide kohalikud, regionaalsed ja tsentraalsed autoriteedid hakkasid 15. sajandi keskpaigast alates käskude või keeldudega korraldavalt

sekkuma. Nii kiriklikus kui ka ilmalikus valdkonnas kasvas vajadus reformide (reformatsioonide) järele. Sellesse korraldamisprotsessi lülitusid linnad, kohalikud võimukandjad ja mõisnikud, maahärrad ning keskvalitsused, osalt alamate ja seisuste toel, osalt nende vastuseisu trotsides – vastavalt teemale ning huvidele. 16. sajandil ilmusid esimesed, terveid territooriume hõlmavad politseiseadused, Saksa Rahva Pühas Rooma Riigis koguni “keiserlikud politseiseadused”, millel omakorda oli eeskujuna mõju üksikutele territooriumidele. Tänapäeval ollakse ühel meelel, et sellega seotud, kiiresti kasvavat seadusandlikku tegevust ei saa kirjutada ühepoolsest ei ülemvõimu reformimissoovi arvele “ülevalt” (“sotsiaaldistsiplineerimine”) ega ka alamate või seisuste osavõtu arvele “altpoolt”. Pigemini lähtutakse majanduslike, sotsiaalsete, kiriklike ja vaimsete huvidest ning püüdluste sagedase liitumise mudelist, mis tõid jõudude parallelogrammis esile teatud normimisi, ent võisid ka soodustada või takistada nende juurutamist. Mida enam valitsejate absolutism monopoliseeris selles protsessis seadusandliku pädevuse, mis teatavasti kusagil ei õnnestunud erandituseni, seda enam paistis mandaatide, seaduste või määruste mass “politseiriigi” saadusena, mida 19. sajandil hakati kritiseerima kui umbusaldust riigi kodanike suhtes, kui ülevallitsemist ja kodanluse majanduslike jõudude allasurumist. *Ancien Régime*’i lõpuga, mis jõudis kogu Euroopas kätte 1800. aasta paiku, läksid need normid kas poliitilises ja majanduslikus liberalismis kaduma või muutusid, kui olid hädavajalikud, administratiiv- või haldusõiguseks.

Teadvustades endale neid Euroopa õigusajaloo pöördelisi protsesse, on seda lihtsam jätkata “Don Quijote” lugemist ja nautimist. Teatavasti võidab don Quijote juba esimesel kohtumisel Sacho Panzaga viimase kannupoisina enda poole lubadusega, et too peaks temaga kaasa tulema, sest varsti võib neil ehk juhtuda niisugune seiklus, et “tema, don Quijote, saab ühe silmapilguga mõne saare oma võimusesse ja määrab siis oma kannupoisi selle valitsejaks” (I osa, lk 63)<sup>2</sup>. See lootus loitleb nüüd pidevalt Sancho silme ees. Ta lohutab end iga ebaõnnestumise järel, töötab ka oma naisele rikkust ja au, niipea kui on vaid saanud saare asevalitsejaks. Ja algusest peale on ta ka oma praktilise meelega ning eneseusalduse jõul veendunud, et suudab saart kubernerina valitseda, “olgu ta nii suur kui tahes” (I, 63). Kahtlemata on Sancho ka mugav ja pelglik, teadlik oma päritolust ning kommetest, lisaks sellele tunneb ta kirjaoskamatusena oma vajakajäämisi, mida aga teisalt tasakaalustavad ammendamatu loomupärane mõistus ja vanasõnamaania, löögivalmidus ning kalduvus nalja visata. Peale selle on ta erakordselt truu ja tagasihoidlik, kuigi saab aru, et järgneb veidrikule.

Lootus saada saare asevalitsejaks võtab konkreetsema kuju pärast kohtumist ilusa jäägrinna, hertsoginnaga. Sestsaadik lahutavad Lõvide Rüütel, nagu don Quijote end nüüd nimetab, ja Sancho Panza tahtmatult meelt maa-aadli esindajatel, hertsogipaaril, “kelle täielik tiitel on tänini teadmata”. Sanchole antakse lubadus, et ta saab mõne “hertsogile” kuuluva ja parajasti vaba saare asevalitsejaks. Ta tegutseb nüüd “valitud maavalitsejana”, ent seda ometi talle tüüpilise seguga tagasihoidlikkusest ja uhkusest, talupojatarkusest ning olukorra pragmaatilise hindamise oskusest. Juba hertsoginnagi testib Sancho ametis sobivust ja too vastab klassikalise ütlusega, et ta tasub headele inimestele, karistab halbu ja toetab vaeseid. Kui asi paistab olevat üha kindlam, kirjutab Sancho oma naisele Teresale, neiupõlvenimega Gutierrez: “Sa oled maavalitseja naine” (II, 257); võtvat veel vaid

paar päeva, siis teenib ta head raha ja nemad kaks saavad rikkaks. Kirjale on alla kirjutatud: “Sinu abikaasa, maavalitseja Sancho Panza” (II, 258).

42. peatükist alates näib see unistus tegelikkuseks saavat. Lubatakse, et Sancho saab “saare, mis on saar, kena ja paras, ümmargune ja ühtlane, väga viljakas ja lopsakas, kus te võite, kui te oskate asju ajada, maiste rikkuste abil omandada taevasi rikkusi” (II, 288). Samal ajal juhendab hertsog Sanchot elementaarsetes asjades, eeskätt riietusse puutumas. Sanchole öeldakse, et ta peab välja nägema pooleldi õigusteadlase, pooleldi sõjapealikuna, “sest saarel, mille ma teile annan, läheb sõjariistu niisama palju vaja kui teadust ja teadust niisama kui sõjariistu” (II, 289). See viimane on ilmselt vihje kõnekäänule “Rooma kui relvade ja seaduste ema”, täpsemalt eessõnale Justinianuse institutsioonides 21. novembrist 533: “Keiserlik majesteet ei pea olema mitte ainult relvadega ehitud, vaid ka seadustega relvastatud. Siis suudab ta igal ajal, nii sõjas kui ka rahuajal, hästi valitseda ...” Niisama sagedasti väljendub varauusaegse reeglite ja seaduste kogu valitsejakiitus allegoorilistes viidetes eeskujudele Solonile ja Justinianusele. Seal öeldakse, et vürst ei ole ainult *polemikós*, vaid ka *nomothetikós*, ent seadusandja rahuloomine väärivat esimust sõja ees.

Ideaalne valitseja ei ole 16. sajandi lõpul siiski mitte ainult seadusandja uue iseseisvusdeklaratsiooni vaimus, vaid samal ajal ka kohtumõistja, nagu ta oli seda olnud kogu keskaja vältel. Don Quijote, kes on Sanchost intellektuaalselt ja seisuslikult üle, jagab viimasele siin põhjalikku õpetust. Hea kohtumõistja peab olema jumalakartlik, tundma iseend ja oma vajakajäämisi, olema leebe ja sõbralik, mitte kunagi unustama oma päritolu – olgu see või madal – ning püsima üldse vooruse rajal, sest ainult voorus teeb tõeliselt suursuguseks. Ka hiljem rõhutab don Quijote, kui ebaväärikas on ametiisiku puhul sekkuda ülikute seisuslikesse tüliküsimustesse. Veel peab kohtunik olema eeskätt erapooletu, mitte langetama otsuseid emotsioonide ajal, ka mitte andma järele kaunite naiste pisaratele, vaid mõistma kohut alati õigluse järgi, lõpuks aga, nagu õpetab juba Rooma õigus (*Digesta* 48.19.42), laskma end juhtida pigem leebest pehmusest kui karmusest. “Kui sa ehk juhtumisi peaksid painutama kohtunikusaua,” ütleb don Quijote Sanchole, “siis sündigu see mitte kingituse, vaid halastuse surve all” (II, 291). Selle leebuse juurde kuulub hüva nõu mitte lisada kehalisele karistusele, mida on niigi ränk taluda, veel sõnalist teotust.

Neile üldistele märkustele hea kohtumõistja eeskuju kohta lisab don Quijote veel teisigi, mis käivad sündsa käitumise, varamodernses kultuuris nii olulise *conduite*’i, väärika esinemise kohta. Kõik tolleaegsed kohtunikele ja regentidele mõeldud reeglite ning seaduste kogud sisaldavad sedalaadi ettekirjutusi. Kui Sancho võtab enda juurde oma naise, peab ta jälgima, et toogi sobivalt käituks; muide, väarikaks peetakse ka seda, kui kõrgemal positsioonil olijana hoolitsetakse oma sugulaste eest. Kohtunikul peab olema kasin teenijaskond, kes samuti on korralikult riidesse pandud, ta peab vara tõusma, hoolitsema oma hügieeni eest, mitte kasimatuna ringi jooksmas, ent ka mitte kohtunikuna “kandma ehteid või pidurõivaid või et sa kohtunikuna kannaksid sääraseid riideid nagu sõdur”, vaid kuube, mida nõuab amet, “ja see olgu puhas ja korralik” (II, 356–357). Lisaks sellele tuleb meeles pidada järgmist: mitte süüa küüslauku ja sibulat, jääda süües ning juues mõõdukaks, mitte närida mõlema suupoolega korraga, liikuda mõõdukalt sammul,

ent liigse eputamiseta, ja vallata ratsutamiskunsti. Viimane nõuanne käib avaliku kõnepidamise kohta: mõne siin-seal osavalt jutu sisse poetatud vanasõna vastu pole midagi paha öelda, kuid talle omast vanasõnamaaniat peaks Sancho küll püüdma talitseda – viimase jaoks vaat et üleiniimlik nõudmine. Kõik need don Quijote õpetused pannakse tagatipuks lugeda ja kirjutada mitte oskava Sancho tarbeks ka kirja. Ta peab laskma need endale ette lugeda.

Sellise kasvatusliku ettevalmistustöö järel võib Sancho nüüd lõpuks oma saarele sõita, “seljas õigusteadlase riided”, ja ta on sealjuures nii õnnelik, vaadates oma eeslit, “kelle seltsis ta tundis end nii rahul olevat, et poleks oma osa vahetanud Saksamaa keisrigagi” (II, 300). Ta viiakse Barataria saarele, “kas sellepärast, et linnakest kutsuti Baratarioks, või ehk sellepärast, et Sancho oli kerge vaevaga selle valitsejaks saanud” (II, 307). Pärast ametissenimetamise auks korraldatud jumalateenistust koos kõigi linnakodanikega, linnakese võtmete üleandmist ja kohtunikujärjele istumapanemist algab kohe praktiline töö. Sanchole tutvustatakse tõestisündinud või väljamõeldud juhtumeid ja esitatakse konksuga küsimusi, nagu neid toleaegetes naljandikogudeski ette tuleb. Ta kogub sealjuures kiiresti populaarsust, sest ilmutab suurepärase vaatlemisannet ja loomupärast arukust. Ühel patrullkäigul läbi linna, mille ta oma saatjaskonnaga teeb, ta ise “kõndis nende keskel oma sauaga, nii et aina vaata” (II, 336), hoolitseb ta ränd-kohtuvõimuna korra eest. Ilmnevad üha uued juhtumid: tülid mängukohtades, lisaks muule ka algatus need täielikult kinni panna; edasi üks põgenik, kes jätab kahtlase mulje, ent tänu kõneosavusele täbarast olukorrast pääseb; teismelised õde ja vend, kes ümberriietatult linnas ringi hulguvad. Hiljemgi tuleb Sanchol lahendada väljamõeldud probleeme, kusjuures ta järgib don Quijote reeglit, mida võib leida ka juriidilisest kirjandusest: nimelt “kui õiglus on kahtlane, siis kaldugu ja pööraku ma halastuse poole” (II, 355). Kõik see kokku ei ole midagi tõsist, võrreldes suure sooviga, mille Sancho ütleb välja ametisse astudes, nimelt “puhastada selle saare igasugu rämpsust ja hulkuvast rahvast, päevavarastest ja logelejatest”, ning “ma kavatsen soodustada põllumehi, hoida hidalgodele alal nende eesõigused, anda tasu vooruslikkudele ja kõigepealt pidada au sees usku ja vaimulikke” (II, 336). Põhimõtteliselt on Sancho valmis tegema oma kohtulikku ja administratiivset tööd, ent esitab tingimuse, et hoolitsetaks korralikult tema eesli eest ning teda ennastki tähelepanuta ei jäetaks: “antagu mulle süüa, ja sadagu siis asju ja küsimusi mu peale, ma õiendan nad jalamaid” (II, 356).

Ent Sancho Panza ei ole ainult kohtunik, kes kannab “õigluse sau”, vaid ka uusaegne seadusandja. Don Quijote oli teda juba aegsasti seadusandluse reeglitesse pühendanud: “Ära anna palju määrusi, aga kui sa neid annad, siis püüa, et nad oleksid head, ja mis peaasi, et neist kinni peetaks ja neid täidetaks: sest määrused, millest kinni ei peeta, on sama head, nagu poleks neid olemaski; veel enam, nad lasevad mõista, et vürstil, kellel oli tarkust ja võimu neid anda, ei ole julgust panna neid täitma; ja seadused, mis hirmutavad, aga mida ei täideta, on nagu puupakk, kes pandi konnade kuningaks ja kes algul neid kohutas, aja jooksul aga hakkasid nad teda põlgama ja ronisid tema peale” (II, 357). See viimane on kontsentraat Aisopose valmist.

Selles vaimus Sancho nüüd tegutsebki, vastab don Quijote kirjale, pajatab turgude patrullimisest ja oma korraldavatest vahelesegamistest ning veedab siis pärastlõuna “korralduste tegemisega selle paiga heakorra jaoks, mida tema saareks pidas” (II, 360). Ta keelab toiduainetega vaheltkauplemise, sätestab veinide tähistamise korra koos võltsimiskeeluga, langetab vaeste huvides kõigi jalanõude, eriti kingade hinda, paneb maksma kindlad palgamäärad teenrite jaoks, sest nende palgad “ohjeldamatult kihutasid kasupüüdlikkuse teed mööda” (II, 361). Ta keelab laulda “rõvedaid ja inetuid laule, olgu öösel või päeval” (II, 361), samuti ei tohi ükski pime laulda laule imedest, “kui tal pole kindlat tunnistust selle ime tõepärasuse kohta, sest talle näis, et suurem osa imesid, millest laulavad pimedad, on võltsid ja tulevad kahjuks tõelistele imedele” (II, 361), ta seab sisse vaeste foogti ameti, ülesandega uurida, kas nad on tõelised või silmakirjalikud vaesed. “Lühidalt, ta andis nii häid määrusi, et neid tänini hoitakse alal seal paikkonnas ja neid nimetatakse: “Suure maavalitseja Sancho Panza seadused”.” (II, 361.) Nagu siin lõpus ära toodud teaduslikud uurimused näitavad, liikus Sancho Panza ülemvõimu korralduste avaral tegevusväljal, nagu linnad ja maahärrad seda kõikjal mujalgi tegid. Neid kõiki legitimeerisid *hea politsei* üldtunnustatud põhimõtted, mis omakorda olid kantud Aristotelese, skolastika kaudu vahendatud “hea elu” ideaalist. Hispaania ja Lõuna-Ameerika alad ei käinud selles osas mingit eriteed, vaid siin ilmnevad äärmisel juhul kõrvalekalded, mis on seotud eriliste põhiseaduslike tingimustega 16. ja varasel 17. sajandil, samuti kiriku iseäranis dominantse positsiooniga.

Sancho Panza on nädalase pingsa tegevuse järel kurnatud “kohtumõistmisest ja otsuste tegemisest ja seaduste ning määruste andmisest” (II, 368). Aadliseltskond, kes kasutab teda ära enda lõbustamiseks, valmistab ette kiire lõpu. Lavastatakse vaenlaste äkkrünnak saarele, Sanchot piinatakse ja pilgatakse veel kord, etendatakse võitu vaenlaste üle. Ent maavalitsejal on mõõt täis saanud. Ta tõmbab selga oma vanad rõivad, läheb talli, saduldab eesli ja peab lahkumiskõne: “Andke teed, mu härrad, ja laske mind mu endisesse vabadusse tagasi minna. Laske mind minna otsima endist elu, nii et ma ärkaksin üles sellest praegusest surmast. Ma pole sündinud selleks, et olla maavalitseja, ega selleks, et kaitsta saari või linna vaenlaste eest, kes tahavad neile kallale tungida. Ma oskan paremini künda ja kaevata, viinapuid kärpida ja kobestada kui seadusi anda või provintse ja kuningriike kaitsta.” (II, 371–372.) Ta tõmbub tagasi, väarikalt, enesest lugupidavalt ja tagasihoidlikult. Majordoomus nõuab temalt küll kombe pärast veel aruandmist “nende kümne päeva kohta, mis teie maavalitsejaks olite, ja siis minge jumala rahu” (II, 373), mis meenutab Itaalia sündikaadiprotsessi kohustust kord aastas kirjalikult aru anda, ent Sancho keeldub sellest. Ta olevat vaesena tulnud ja lahkuvat niisama vaeselt. “Kõik leppisid sellega” (II, 373).

Segane lugu imede saarest Baratariast oma väljendustega kirjanduses, rahvamajandusõpetuses, “vaba raha” katsetustega maailma majanduskriisi ajal ja reaalse linna rajamisega Argentina liivarannale näitavad, kuidas kirjandus, poliitiline utoopia, fiktiivne ning reaalne seadusandlus võivad “saartel”, üksikutes kogukondades või eramaal omavahel põimuda. “Reformiseadusandlus” võib juhul, kui aadliseltskond laseb valitsejavõimetega narril naljaviluks teha, mida hing ihkab, tagada veidravõitu, reformidele kalduvates ringkondades mõningast lokaalset edu. Reformiseadusandjad eramaal nagu Carlos Gesell hävitavad lõpuks

oma kätega loodu, kui võimaldavad sellele turistide vaba juurdepääsu. Kõik plaanid toimivad ainult kahel tingimusel. Esimene neist kõlab nii: terav inklusioon ja eksklusioon, seega eksperiment kaugel “saarel”, mis kujutab endast suletud süsteemi ilma väliste segajateta. Teine tingimus kõlab: inimene on hea, niisiis toodab ta eksperimendi käigus isolatsiooni tingimustes samuti head. See teine tingimus tähendab aga vana Aadama väljaajamist, olgu siis kasvatuse või jõuga. Kummalgi teel ei ole see väljaajamine siiani õnneks läinud.

### III

Paistab, et Sancho Panza annab igas mõttes tubli poliitiku mõõdu välja. Poliitikasse minemine ei kuulunud tema eluplaanidesse, kuid sestpeale kui ta oli seadnud endale eesmärgi tõusta maavalitsejaks, hakkas ta visalt selle poole püüdlema. Lõpuks oli ta tipus ja hakkas valitsema. Ning tegi seda üsna hästi, kui võtta aluseks teda ümbritsenud isikute hinnang. Ent kas ei kuulunud see narr, kes oli teise narri teenistuses, poliitilisse klassi, kes kujutab endale ette, et valitseb maailma, kuna samal ajal tõmbavad nende selja taga niite hoopis teised inimesed? Viimane finantskriis viib vägisi mõtted sellistele küsimustele. Kui läheneb kujuteldav vaenlane, ei pea mitte ainult lollitatud tublid kodanikud oma vahenditega appi tõttama, vaid ka valitsused – nagu Sancho Panzagi – püüdma kõigest hingest häda ja õnnetust kogukonnast eemal hoida. Lõpuks paistab, et kriis on tagasi tõrjutud ja kurnatud valitsusjuht tõmbub targu tagasi, enne kui ta maha võetakse. Ent kas ka tegelikult midagi muutus? Vaevalt hakkavad pilved hajuma, kui spekulatsioonid hakkavad otsast peale, börsid koguvad jõudu, mäng algab taas. Järgmistes kriisides on löögivalmis uued valitsusjuhid, kes kutsuvad lihtsaid kodanikke üles ühiselt puudujääke kandma. Need, kes on selle kõige taga ja oma taskud juba täitnud, ei näe põhjust, miks ei võiks seda veel korra üritada.

Veel üks märkus Silvio Geselli ja tema unistuse kohta likvideerida kapitalism, säilitades samal ajal erahuvide järgimise: lõhkenud spekulatsioonimulli ja jultunud soodusmaksete taustal just nimelt pankade päästmiseks üle kantud riiklikest vahenditest kerkib üles küsimus, kas ei oleks mõttekas asendada ohtlik idee lõpmatust rahapaljundamisest ilma reaalse majandustõusuga seostamiseta niisama narrina paistva ideega intressivabast rahast. Paljud näivad sellesse uskuvat, näiteks lugupeetud kirjanik Margrit Kennedy. Kui ta viitab toimivatele regionaalsetele valuutadele, muutuvad need lootused juba usutavamaks. Siiski põhinevad regionaalsed valuutad piiratud solidaarsel loobumisel ja võrgustikel, mille kapitaliks on usaldus. Selle tõttu nurjub nende ülekantavus suurematele, paratamatult anonüümsuseni viivatele regioonidele. Lisaks sellele ei saa üle ega ümber küsimusest, milles võiks peituda motiiv omandada ja laenata altruistlikult välja suuremas mahus raha, kui see ei pea “töötama”, seega intresse teenima ning raha andjale kasu tooma. Sel põhjusel nurjuks juba püsiva fondi asutamine, mis elaks intressitulust. Lõppude lõpuks räägib kogu ajalooline kogemus – nii kristlikes õhtumaades kui ka islamis – intressikeeldudele vastu. Ikka on appi võetud kas funktsionaalselt samaväärtuslikke asenduskonstruksioone, et intressi kõrvalteid kasutades jälle mängu tuua, või vahendajaid, kelle religioon intressikeeldu ei sisaldanud. Igal juhul on intress, olgu seadusega piiratud või mitte, rahakäibes igivana tõukevahend, mis saadab kaubavahetust lihtsustava ja ergutava aspektina. On üsna absurdne arvata, et maailmamajandus võiks



kollektiivselt tagasi pöörduda naturaalmajanduse juurde. Ei jää üle muud, kui panna rahakäibe ja kaubavahetuse lahushoidmisele rahvusvaheliselt, Euroopa õiguse alusel ning rahvuslikult piir. Kõik muu viiks donkihhotliku võitluseni tuuleveskitega.

<sup>1</sup> Essee ilmub eesti keeles autori loal. Saksa keelest tõlkinud Krista Räni.

<sup>2</sup> Tsitaadid väljaandest: Miguel de Cervantes Saavedra. Teravmeelne hidalgo don Quijote La Manchast. Tallinn: Eesti Raamat, I–II, 1987–1988, tõlkinud Aita Kurfeldt.

## Kasutatud kirjandus

**Acratillo, J. (1922).** Der verblüffte Sozialdemokrat. Erfurt und Berlin; auch Bern 1922 und 1925; 3. Aufl. Der verblüffte Sozialist, Schönlinde, 1936; zuletzt: Die Wunderinsel. Der verblüffte Marxist, Berlin, 1969.

**Alker, L. (1982).** Die Wunderinsel Barataria. Parabeln, Gedichte und Satiren zur Wirtschaftswende. Hamburg (Privatdruck).

**Bermejo Cabrero, J.-L. (1980).** Derecho y Pensamiento político en la literatura española. Madrid.

**Disalvo, A. J. (1989).** Spanish Guides to Princes and the Political Theories in Don Quijote. – Cervantes 9, 43 ff.

**Engert, R. (1933).** Silvio Gesell als Person. Leipzig.

**Freund, G. (1989).** Die Reichspolizeiordnungen des 16. Jahrhunderts und das Delikt der Weinfälschung. – Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte 11, 1–11.

**Isenmann, M. (2010).** Legalität und Herrschaftskontrolle (1200–1600). Eine vergleichende Studie zum Syndikatsprozess: Florenz, Kastilien und Valencia. Frankfurt.

**Kennedy, M. (2005).** Geld ohne Zinsen und Inflation. München.

**Kennedy, M., Lietaer, B. A. (2004).** Regionalwährungen – Neue Wege zu nachhaltigem Wohlstand. München.

**Kirshner, J. (ed) (1974).** Business, Banking and Economic Thought in Late Medieval and Early Modern Europe. Chicago.

**Lepsius, S. (2008).** Kontrolle von Amtsträgern durch Schrift. Luccheser Notare und Richter im Syndikatsprozeß. – S. Lepsius, Th. Wetzstein (Hg.). Als die Welt in die Akten kam. Prozessschriftgut im europäischen Mittelalter. Frankfurt, 389–473;

**Osterc, L. (1984).** El Gobernador en el Quijote. – A. Torres Alcalá (Hg.). Joseph Maria Solà-Solé, Bd II, 21 ff.

- Pelorson, J.-M. (1975).** Le discours des armes et des “lettres” et l’épisode de Barataria. – *Les Langues Néo-Latines* 69, 1–2.
- Pérez Prendez, J. M. (2005).** Cervantes y los Juristas. – *Foro, Nueva época* 2, 47–130.
- Pessoa, F. (1986).** Ein anarchistischer Bankier. Berlin.
- Pferschky, B. (1988).** Weinfälschung im Mittelalter. – H. Fuhrmann (Hg.). *Fälschungen im Mittelalter*, Bd V, München, 669–702.
- Rüegg, A. (1949).** Miguel de Cervantes und sein Don Quijote. Bern.
- Schmid, W. (1954).** Silvio Gesell. Die Lebensgeschichte eines Pioniers. Bern.
- Schmitt, K., Bartsch, G. (1989).** Silvio Gesell – “Marx” der Anarchisten? Texte zur Befreiung der Marktwirtschaft vom Kapitalismus und der Kinder und Mütter vom patriarchalischen Bodenrecht. Berlin.
- Scholz, J.-M. (1996).** Policía. Zu Staat und Gesellschaft in der spanischen Neuzeit. – M. Stolleis (Hg. unter Mitarbeit von K. Härter und L. Schilling). *Policey im Europa der Frühen Neuzeit*. Frankfurt, 213–297.
- Schwarz, F. (1951).** Das Experiment von Wörgl. Bern.
- Simon, Th. (2004).** “Gute Policey”. Ordnungsleitbilder und Zielvorstellungen politischen Handelns in der Frühen Neuzeit. Frankfurt.
- Stackelberg, J. v. (1983).** Sancho Panza als paysan parvenu. Zu einer französischen Fortsetzung des “Don Quijote”. – *Iberoromania* N.F. 18, 150–162; ders.: Sanchos Kalauer. Cervantes’ Don Quijote als komischer Roman und seine deutschen Übersetzer. – *Romanische Forschungen* 107 (1995), 127–135.
- Starbatty, J. (1977).** Eine kritische Würdigung der Geldordnung in Silvio Gesells utopischem Barataria (Billigland). – *Fragen der Freiheit*, Heft 129, 5–31.
- Stolleis, M. (Hg. unter Mitarbeit von K. Härter und L. Schilling) (1996).** *Policey im Europa der Frühen Neuzeit*. Frankfurt.
- Tau Anzoátegui, V. (ed) (2004).** Los Bandos de buen gobierno del Río de la plata, Tucumán y Cuyo (época hispánica). Buenos Aires.
- Uhlemayr, B. B. (1931).** Silvio Gesell. Nürnberg.
- Vega-Carney, C. (1990).** Justice in Barataria. – *Revista de Literatura* 2, 586 ff; dies.: Righting Wrongs: Don Quixote and the Rhetoric of Justice. – *Indiana Journal of Hispanic Literature* 5 (1994), 37 ff.

**Werner, H. J. (1990).** Die Geschichte der Freiwirtschaftsbewegung. 100 Jahre Kampf für eine Marktwirtschaft ohne Kapitalismus. Münster, New York.

**Weyrauch, W. O. (2002).** The Law of Tristan da Cunha. – The Juridical Review, Part 5, Edinburgh, 261–272.